

Geliş Tarihi:
20.04.2022
Kabul Tarihi:
19.09.2022
Yayımlanma Tarihi:
25.10.2022

Kaynakça Gösterimi: Danış, D., & Dikmen, H. (2022). Türkiye’de göçmen ve mülteci entegrasyonu: politikalar, uygulamalar ve zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye’nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 24-45. doi:10.46928/iticusbe.1106715

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ENTEGRASYONU: POLİTİKALAR, UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR

Araştırma

Didem Danış

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Galatasaray Üniversitesi

ddanis@gsu.edu.tr

Hilal Dikmen

hilaldikmen@gmail.com

Didem Danış, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR) başkanıdır. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile Sosyoloji bölümlerinde tamamlamıştır. Sosyoloji yüksek lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden; doktora derecesini ise Fransa’da EHESS’ten (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) almıştır. Çalışma alanları göç, kent ve nüfus sosyolojisidir.

Hilal Dikmen lisans derecesini İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat ile Sahne ve Gösteri Sanatları Yönetimi bölümlerinden almıştır. Yüksek lisans eğitimini ise Koç Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Çalışmaları programında tamamlamıştır.

TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİ ENTEGRASYONU: POLİTİKALAR, UYGULAMALAR VE ZORLUKLAR

Didem Danış
ddanis@gsu.edu.tr
Hilal Dikmen
hilaldikmen@gmail.com

Özet

Amaç: Bu makale, Türkiye’de uygulanan entegrasyon politikalarının genel bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Tarihsel bir değerlendirmenin ardından, Suriye’den kitlesel zorunlu göçün yaşandığı 2011 yılı sonrasında başta çalışma, eğitim, istihdam ve sağlık olmak üzere sosyal uyum için yapılan uygulamaları incelemektedir.

Yöntem: Bu çalışma ikincil kaynaklara dayanarak, Türkiye’de göçmen ve mültecilere yönelik uygulanan entegrasyon politikalarının tarihsel ve eleştirel bir perspektifle incelenmesini içermektedir. Bu amaçla hem konuyla ilgili akademik literatür taranmış, hem de kamu kurumları, çeşitli kuruluşlar ve STK’lar tarafından üretilen raporlardaki veriler kullanılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular: Türkiye 19. yüzyılın sonlarından bu yana tarihsel, kültürel ve coğrafi bağı olan geniş bir coğrafyadan göç almaktadır. Bu uzun göç tarihi boyunca hem gelen gruplar değişmiş hem de uygulanan göç ve entegrasyon politikaları farklılık göstermiştir. 2011 yılından itibaren Suriyeli mültecilerin gelişiyle, Türkiye dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. Bugün resmi verilere göre, dört milyona yakın Suriyelinin ve farklı kategorilerde kayıtlı iki milyona yakın göçmen ve sığınmacının varlığı, entegrasyon ve sosyal uyum politikalarına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. 1980’ler ve 2010’lar arası dönemde göçmen ve mültecilere yönelik sistematik bir entegrasyon politikası yokken, son dönemde Suriyeliler için, Avrupa Birliği fonlarının da desteğiyle, “yukarıdan aşağıya” ve “çekingen entegrasyon” diyebileceğimiz bazı çabalar ortaya konmaktadır. Ancak Türkiye’nin son dönemde içinden geçtiği siyasi kutuplaşma ve ekonomik krizle beraber yükselen ayrımcılık ve ırkçılık, kabul ve entegrasyon kapasitesini azaltmaktadır. Gelişlerinin üstünden on yıl geçmişken, Türkiye toplumunda Suriyeli mültecilerin “geçici” olduğu, yani bir gün kendi ülkelerine geri dönecekleri fikri hâlâ yaygındır. Bu geçicilik ve belirsizlik algısı, sağlık ve eğitim gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, entegrasyon politikalarının etkisini zayıflatmaktadır.

Özgünlük: Bu makale, Türkiye’de göçmen ve mültecilere yönelik entegrasyon politika ve uygulamaları önce tarihsel bir perspektifle ele alıp, daha sonra, son on yılda kitlesel zorunlu göçle gelen Suriyelilerin entegrasyonuna yönelik durumu hizmet alanlarına odaklanarak değerlendirmesiyle göç çalışmalarına alanına özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sosyal Uyum, Entegrasyon Politikaları, Avrupa Birliği, Suriyeli Mülteciler

JEL Sınıflandırması: R23

MIGRANT AND REFUGEE INTEGRATION IN TURKEY: POLICIES, PRACTICES, AND CHALLENGES

Abstract

Purpose: This study aims to provide a general assessment of the integration policies put into practice in Turkey. Following a historical evaluation, it examines the practices towards education, labor force participation, healthcare, and social cohesion after 2011, when a mass forced migration from Syria arrived.

Methodology: Based on secondary resources, this study covers a historical and critical analysis of the integration policies towards migrants and refugees in Turkey. To that end, it has scrutinized the relevant academic literature as well as it has drawn upon the data in the reports provided by the public institutions, various organizations, and NGOs.

Findings: Turkey has been receiving immigration from a wide range of areas with historical, cultural, and geographical ties in common since the late 19th century. Throughout this long history of immigration in the country, both arriving groups and immigration and integrations policies of the state have varied. With the arrival of Syrian refugees in 2011, Turkey hosts the largest number of refugees in the world. According to the official data, today, almost four million Syrians and almost two million registered migrants and asylum seeker in different categories live in Turkey and their presence increases the need for local integration and social cohesion policies. During the period between 1980s and 2010s, there was not any integration policies that were systematically applied, but, recently, with the support of European Union funds, there has been some efforts that might be called as “top-down” or “reserved” integration. However, in recent years, the political polarization and economic crisis that Turkey has been going through as well as the increasing discrimination and racism reduces its reception and integration capacities. The idea that refugees are “temporary”, that is, they would return to their home countries one day, is still prevalent in the Turkish society after ten years since their first arrival. This perception of temporariness and uncertainty weakens the integration policies and practices.

Originality: This study aims to make a distinctive contribution to the field of migration studies through providing a discussion on the integration policies and practices towards migrants and refugees in Turkey from a historical perspective in the first place, then, an evaluation of the overall situation regarding the integration of Syrians who have arrived with mass forced migration in the last ten years with a special focus on service areas.

Keywords: Migration, Social Cohesion, Integration Policies, European Union, Syrian Refugees

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılından bu yana göç alan bir ülke olan Türkiye tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlarının olduğu Suriye, Afganistan, İran ve Irak başta olmak üzere çeşitli ülkelere gelen insanların uğrak yeri haline geldi. 20. yüzyılın son çeyreğinde, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve çift kutuplu dünyanın çöküşüyle Türkiye'nin komşu bölgelerinde meydana gelen ekonomik ve siyasi çalkantılar göç hareketlerinde artışa ve çeşitliliğe yol açtı. Daha önce soydaşlık bağı üzerinden "Türk soyu ve kültüründen olanları" göçmen olarak kabul eden Türkiye'de, 80'lerden itibaren daha çeşitli grupların gelişi (Kirişçi, 2007) göç yönetimi ve entegrasyon bakımından yeni zorlukları beraberinde getirdi.

2015 yılından bu yana Türkiye, dünyanın en çok sayıda mülteci ağırlayan ülkesi durumunda ve bu mültecilerin büyük kısmını Suriyeliler oluşturmaktadır.¹ Bugün ülke nüfusunun %6'sı mülteci ve göçmenlerden oluşmaktadır.² Toplam Suriyeli nüfusunun yaklaşık üçte biri Türkiye'de doğup büyümüş 10 yaş ve altı çocuklardan meydana gelmektedir. Üstelik Suriyeliler arasında önemli bir oranda (yaklaşık %25) 10-20 yaş arası gençler bulunmaktadır. Yani Suriyeli mülteci nüfusunun neredeyse %60'ı ya Türkiye'de doğdu ya da çocukluğunun önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirdi; dolayısıyla Türkiye'de yaşamaya Suriye'deki yaşamdan daha aşinalar (WFP, 2020). Nitekim, araştırmalar da Suriyeli mülteci nüfusun çoğunluğunun memleketlerine dönmeye daha az eğilimli olduğunu ve yıllar geçtikçe dönme düşüncesinin azaldığını göstermektedir (Erdoğan, 2018; Kayaoğlu, Şahin-Mencütek & Erdoğan, 2021). Ayrıca Avrupa Birliği'nin (AB) güvenlik politikası ve göçü dışsallaştırma stratejisinin yanı sıra, Suriye'deki savaşa ilişkin koşulların belirsizliği, üçüncü ülkelere yerleştirilme veya geri dönme olasılığını ortadan kaldırmaktadır (İçduygu & Nimer, 2020). Tam da bu nedenlerden ötürü, yerel entegrasyon ve toplumsal uyum Türkiye'nin mülteci gündemindeki temel meselelerden birisi haline gelmektedir.

Türkiye'de uygulanan göçmen entegrasyonu pratiklerini, göçmen grupların özellikleri ve devlet politikaları bakımından üç ayrı döneme ayırabiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonları ile

¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 11 Kasım 2021 tarihi itibarıyla geçici koruma sağlanan toplam Suriyeli sayısı 3.731.028'dir. Ayrıca geçici/uluslararası koruma sağlanan yaklaşık yarım milyon Afganistan, Irak, İran ve Somali uyruklu kişi bulunmaktadır. 2020 yılında Afganistan (22.606), Irak (5.875), İran (1.425) ve diğer ülkelere (1.428) gelen göçmenlerin yaptığı uluslararası koruma başvurusunun toplam sayısı 31.334'tür. 2021 yılında ise toplam başvuru sayısı 29.256'yı bulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>

² Bu makalede entegrasyon ve uyum konusu tartışılırken "mülteci" ve "göçmen" terimleri birbirinin yerine geçecek biçimde kullanıldı. "Mülteci" terimini, geçici koruma altındaki Suriyelilerin yanı sıra uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş diğer milletlerden bireyleri ifade etmek için kullandık. Türkiye hükümeti, Cenevre Sözleşmesi olarak bilinen "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi" ve 1967 Protokolü'nü "coğrafi kısıtlama" ile imzaladığı için geçici veya şartlı koruma altındaki kişileri mülteci olarak tanımlamamaktadır. Coğrafi kısıtlama nedeniyle Türkiye devleti yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Avrupa dışı ülkelere gelip üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere Türkiye'de bekleyen yarım milyona yakın sığınmacıya ek olarak, 2021 yılı verilerine göre 1,3 milyon resmi ikamet izniyle yabancı bulunmaktadır. Bu kişilerin önemli bir kısmı Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden gelip kısa dönem ikametle Türkiye'de bulunan kişilerdir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde entegrasyon politikaları dini ve kültürel yakınlığa dayanıyordu (Danış ve Parla, 2009). Devletin amacı nüfusu arttırmak ve millileştirmektir, dolayısıyla Balkanlarda kaybedilen Osmanlı topraklarından göç eden “soydaşlar” kısa süre içinde vatandaşlığa alınıp entegre edildi. Lakin göç 1990'lardan bu yana değişip küreselleşirken, bu entegrasyon modeli yetersiz kaldı. Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde, göç hareketlerinde üç başlıca değişiklik oldu: “Soydaş” ya da “uzaktaki akrabalar” kategorilerinin dışında kalan göçmenlerin giderek artan sayılarda gelişiyse göçmen profilinde çeşitlilik arttı; pek çok açıdan “yabancı” görülen bu yeni gelen göçmenlerin önemli bir kısmı yasal süreçlere erişemediği için düzensiz göçmen olarak kabul edildi. Köken itibarıyla çeşitlenen ve kayıtsız göçmen durumunda kalan göçmenler karşısında yetkililer “kasten görmezden gelme politikası” olarak adlandırabileceğimiz bir tutum benimsedi. 1990'lı yıllar ve 2000'lerin başı, devlet kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının ilgisinin ve etkisinin çok az olduğu; göçmenlerin yaşam koşullarını bir “belirsizlik” ve “geçicilik” halinin şekillendirdiği; kendi sosyal ağlarını mobilize ederek istihdam ve barınma gibi temel sorunlarını kendi başlarına çözmeye çalıştıkları “de facto entegrasyon” dönemi idi (Danış, vd. 2009).

2011'de milyonlarca Suriyelinin gelişiyse üçüncü dönem başladı. Bu kitlesel göç karşısında “açık kapı politikası” izlendi ve gelenlere kucak açıldı (Koca, 2016). 2014'te yürürlüğe konan Geçici Koruma Yönetmeliği'nin akabinde Suriyelilere geçici koruma statüsü verildi.³ Bu düzenleme, Suriye'den kitlesel olarak gelip Türkiye'ye sığınan kişilerin geri gönderilmeme (*non refoulement*) hakkını ve temel insan haklarına erişimlerini güvence altına alıyordu. 2016'daki AB-Türkiye Mutabakatı pek çok açıdan bir dönüm noktası oldu. Devlet yetkilileri başta olmak üzere tüm kesimlerin geçici olarak gördükleri Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu için somut politikalar geliştirilmeye başlandı. 2016'dan bu yana eğitim, emek piyasasına katılım, sağlık ve toplumsal uyum alanlarında geçici koruma altındaki Suriyelilerin entegrasyonu için politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu politikaların çoğu, AB'nin finanse ettiği çeşitli projelerle sağlanmakta ve sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli mültecilere yönelik yürüttüğü çeşitli hizmet ve faaliyetlerle desteklenmektedir.

“Devlet eliyle entegrasyon” olarak adlandırabileceğimiz bu çabalar, Türk halkının mültecilere karşı artan tepkisi ve düşen toplumsal kabul düzeyinden (Morgül & Savaşkan, 2021) ve mülteci meselesinin son yıllarda iç ve dış siyaset için araçsallaştırılmasından dolayı kırılgan bir yukarıdan aşağıya entegrasyon modeli olarak tanımlanabilir. 2015 yazında Avrupa Birliği ülkelerinde çeşitli yurttaş girişimleri olarak hayata geçen “hoş geldin kültürü”nden (Bontemps, vd., 2018) farklı olarak Türkiye'de mültecilere yönelik kucak açma siyasi iktidarın tercihleri ve kamu kurumlarının buna uygun attığı adımlarla şekillendi ve Türkiye'de sivil oluşumların mültecilere yönelik girişimleri sınırlı kaldı. İktidar

³ 2013'te kabul edilen, 2014'te yürürlüğe konulan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 91'inci maddesine göre hazırlanan geçici koruma düzenlemesi, kitlesel olarak Türkiye'ye gelen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınmayan yabancıların uluslararası koruma ihtiyacının sağlanması için geliştirilmiştir. Bu düzenleme, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin bireysel olarak uluslararası koruma başvurusunda bulunmasını engellemektedir (Cığır, 2016).

bir yandan entegrasyon için önemli adımlar atarken, bir yandan da bu politikaların iç siyasette yaratacağı seçmen tepkisinden çekinerek görünür kılmaktan kaçındığı için, bu politikaların “çekingen entegrasyon” olarak adlandırılabilceğini düşünüyoruz. Göç İdaresi tarafından hazırlanan ama çok uzun süre kamuoyuyla paylaşılmayan Uyum Strateji Belgesinin mülteci karşıtlığı ile bilinen bir siyasetçi tarafından Kasım 2019’da sosyal medya üzerinden gündeme getirildikten sonra bilinir olması⁴ bu “çekingen” tavrın tipik örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

YÖNTEM

Bu çalışma ikincil kaynakları tarayarak, Türkiye’nin uzun göç tarihi boyunca uygulanan entegrasyon politikalarının incelenmesine dayanmaktadır. Bu amaçla öncelikle konuyla ilgili akademik literatür taranmış, aynı zamanda kamu kurumları, çeşitli kuruluşlar ve STK’lar tarafından üretilen raporlardaki veriler kullanılmıştır. Böylece hem Türkiye’ye yüzyıldan uzun bir süredir devam eden farklı göç hareketleriyle gelen kişilerin entegrasyon ve uyumuna yönelik uygulamalar tarihsel bir perspektifle değerlendirilmiş, hem de son on senede Suriye’den kitlesel zorunlu göçle gelenlere yönelik Türk hükümetinin, bir kısmı Avrupa Birliği fonlarının desteğiyle, hayata geçirdiği entegrasyon ve uyum politikaları ele alınmıştır. 2011 sonrası gelişmeler özellikle eğitim, sağlık ve istihdam alanlarına odaklanarak incelenmiştir. Ayrıca ötekileştirme, ayrımcılık ve ırkçılık deneyimlerinin göçmen ve mültecilerin entegrasyon sürecini nasıl etkilediğini ele almak üzere konuyla ilgili medyaya da yansıyan bazı örnek olaylar üzerinde durulmuştur.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYONUN TANIMI

Entegrasyon pek çok boyutu olan, karmaşık ve sürece yayılan bir olgudur. Göçmenlerin yeni geldikleri ülkelerdeki toplumsal yapıya hukuki statüden, eğitime, istihdam piyasasından kültürel hayata, çok çeşitli biçimlerde uyumunu ifade etmektedir (Kaya, 2014; Şimşek, 2019)). Farklı disiplinlerin ayrı tanımları ve yaklaşımları olsa da, bu makalenin konusu olan politikalar açısından baktığımızda, entegrasyon “tüm göçmen ve üye ülkelerin sakinlerinin karşılıklı uzlaşmasına dayalı dinamik, çift yönlü bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2004, 17). Eğitim, temel hizmetlere (barınma, sağlık, vs.) eşit erişim, emek piyasasına katılım, (demokratik sürece ve entegrasyon politikaları ile ölçütlerinin belirlenmesine) aktif katılım ve toplumsal uyum da başlıca entegrasyon alanları olarak belirlenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2016). AB 2010 yılında entegrasyona ilişkin “temel göstergeler” yaklaşımını başlatmış, o zamandan beri de bu göstergeler AB ve üye ülkeler ile alt birimler (ör. devletler ve belediyeler) düzeyinde “entegrasyon izleme” göstergeleri olarak kullanılmaktadır. Temel göstergelerin dört başlıca alanını istihdam, eğitim, sosyal uyum ve etkin yurttaşlık oluşturmaktadır.

⁴ “Ümit Özdağ Göç İdaresinin yok dediği planı açıkladı” Yeni Çağ Gazetesi, 8.11.2019.
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-255470h.htm>

Entegrasyon politikalarını değerlendirmenin yanı sıra entegrasyon çıktılarını ve halkın görüşlerini de ölçen, önemli bir girişim, *Göç ve Entegrasyon Politikaları Endeksi* (MIPEX) adıyla bilinen çalışmadır. Beşincisi 2020 yılında yapılan MIPEX, entegrasyonun sekiz politika alanında üç boyutunu tanımlamaktadır: Temel haklar (istihdam, eğitim, sağlık ve ayrımcılığa uğramama); fırsat eşitliği (eğitim, sağlık, siyasi katılım); ve gelecek güvencesi (aile birleşimi, daimi ikametgâh ve vatandaşlığa erişim). MIPEX kapsamında değerlendirilen ülkeler, göçmenlerin entegrasyon süreçlerini ölçmek için geliştirilmiş kriterlere göre değerlendirilmektedir. 2010 yılında yapılan MIPEX’te, değerlendirilen tüm ülkeler arasında Türkiye, entegrasyon yaklaşımı açısından son sırada yer almış ve 100 puanlık MIPEX ölçeğinde sadece 22 puan elde etmiştir. 2014’te çok sınırlı bir iyileşmenin ardından, 2019’da Türkiye, +17 puanla entegrasyon politikalarında ciddi bir iyileştirme yapmış ve böylece listenin en sonundaki 10 ülke arasından çıkmayı başarmıştır.⁵

Türkiye’nin imzacısı olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde korumaya devam ettiği coğrafi kısıtlama uygulamasından dolayı uluslararası koruma başvurusu sonucu Türkiye’de mülteci statüsü alan kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, 2011 öncesinde Türkiye’de bir “mülteci entegrasyonu deneyiminden” bahsetmek mümkün değildir: Şimşek’in de ifade ettiği üzere, “entegrasyon, Türkiye’de koruma ve usule ilişkin meselelere ve sorunlara odaklanan bir iltica söyleminin dışında boş bir kavram olarak kalmıştır.” (Şimşek, 2019, 174). Mülteci entegrasyonu meselesinin gündeme gelmesi ancak 2011 sonrası olmuştur. Artık Göç İdaresi Başkanlığı olarak faaliyet gösteren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) Suriyelilerin gelişyle, asimilasyoncu çağrışımları olduğuna inanılan entegrasyon yerine “sosyal uyum” terimini tercih etmiştir.⁶ GİGM’nin internet sitesinde uyum “Hem yabancının hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır”⁷ olarak tanımlanmaktadır. GİGM, Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü’nü “yabancılar ve toplum arasındaki karşılıklı uyuma yönelik görev ve prosedürleri yerine getirmekle” görevlendirmiştir.

BULGULAR: TÜRKİYE’DE GÖÇMEN VE MÜLTECİLERE YÖNELİK ENTEGRASYON POLİTİKALARI

Geçmişteki ve günümüzdeki göçlerin temel farkı, göçmen kategorilerindeki ve devletin kabul politikalarındaki değişimdir. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet’in erken dönemlerinde, göçmenler

⁵ Türkiye’de de yapılan MIPEX çalışması ile ilgili veriler için bkz. <https://www.mipex.eu/turkey>.

⁶ GİGM (2020, Temmuz 23). Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>.

⁷ GİGM (t.y.). *Uyum Hakkında*. <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>.

(muhacirler) tarihsel, kültürel ve dini bağlardan ötürü “akraba” ve “soydaş” olarak görülüyor ve gelenler hızlıca vatandaşlığa alınıp entegre ediliyordu (Kirişçi, 2006; Parla, 2011). 1990’lardan itibaren Türkiye’ye göç eden grupların kimlik, köken ve yasal statü açısından çeşitlenmesi, göçmenlere yönelik belirsizlik ve geçicilik fikrine dayanan politikalara yol açtı (Danış & Parla, 2009). Göçmenlerin geçici olduğu, bir gün muhakkak geri döneceği veya Batı’ya gideceği varsayımına dayanan bu Soğuk Savaş sonrası yaklaşım, Suriye’den kitlesel zorunlu göç hususunda uygulanan politikalarda da kendini gösterdi. 2011’de Türkiye’ye geldiklerinde, hükümet yetkilileri ve medya milyonlarca Suriyeliden “misafir” olarak söz ediyordu (Sert & Danış, 2021). Bunun nedenlerinden biri hukuki açıdan mülteci olamamalarıydı: Türkiye’nin 1951’de imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’nde koruduğu “coğrafi kısıtlama”dan dolayı, yalnızca Avrupa’dan gelenler “mülteci” kabul edilirken, Suriye gibi Avrupa dışı ülkelerden kaçan sığınmacıların Türkiye’de mülteci statüsü elde etme hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’deki Suriyeliler için kullanılan “sığınmacı” veya “mülteci” ifadelerinin sosyolojik açıdan (zorunlu göç deneyimine dayandığı için) bir anlamı olsa da resmi prosedürler açısından yasal karşılığı yoktur. Üstelik tüm göçmenleri tanımlamak için kullanılan etiketlerin gitgide çeşitlenmesi de yasal muğlaklığı arttırmaktadır. Göç ile iltica arasındaki ilişkinin muğlaklaşması ve mülteci statüsünün geçici koruma, ikincil koruma ya da insani koruma gibi yeni alt kategorilerle atomizasyonu “yasalarla üretilen bir göçmen yasadışılığı”na zemin hazırlamaktadır (De Genova, 2002).

Türkiye’nin göç alanındaki ilk yasası olan 6543 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 2013 yılında onaylanmıştır. Daha sonra, 2014’te YUKK’un 91. Maddesine dayanarak Geçici Koruma Yönetmeliği’nin düzenlenmesiyle, Suriyeliler geçici koruma altına alınmıştır. Bu düzenleme 2011 sonrası Türkiye’ye sığınan Suriye vatandaşlarına ve Suriye’den gelen diğer kişilere geri gönderilmeme güvencesi ve temel insan haklarına erişim sağlamaktadır. Düzenlemenin ana fikri toplu sığınma durumunda ülkesini terk etmek zorunda kalanlara acil destek sunmaktır (İçduygu & Şimşek, 2016). GİGM’ye göre, 2021 sonunda, 3,7 milyon Suriyeli geçici koruma statüsüne (GKS) sahiptir. Türkiye’deki Suriyeliler arasında sosyoekonomik statüsü daha yüksek olan çok küçük bir grup ise - toplam Suriyeli nüfusunun yalnızca %2’si, 2021 sonunda 108 bin Suriyeli- GKS’ye başvurmak yerine ülkede ikamet izniyle bulunuyordu.

GKS, mülteciler için kurulmuş kabul merkezlerinde ve kamplarda yaşayanlara barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve temiz suya erişim gibi hizmetleri kapsamaktadır. Başta çok sayıda insan kamplarda yaşasa da şu anda mültecilerin büyük çoğunluğu (%98’i aşkını) kamp dışında ikamet etmektedir. GKS, mültecilerin kayıtlı oldukları illerde ikamet etmeleri koşuluyla geçerlidir ve onları uluslararası mülteci haklarına erişimin dışında bırakmaktadır; daha da önemlisi bu korumanın ne zaman ve ne şekilde biteceğine dair bir yol haritası mevcut değildir (Danış, 2019). “Türk usulü mültecilik” olarak kabul edilebilecek uzun süreli geçici koruma Ürdün ve Lübnan’a kıyasla olumlu bir yasal durum gibi görünse de Suriyelileri belirsiz bir geçiciliğe hapsedmektedir (İlcan vd., 2018). Geçici koruma statüsünden kaynaklı geçicilik ve belirsizlik durumuna dair kapsamlı bir eleştirel literatür bulunmaktadır (Koca,

2016; Baban vd., 2017; Abdelaaty, 2019). 2019 yazında İstanbul Valiliği'nin başlattığı geri gönderme kampanyası gibi olaylar da geçici koruma statüsünün ne kadar kırılgan olduğunu ve nasıl kolayca geçersiz kılınabileceğini çarpıcı biçimde göstermiştir.⁸

YUKK yerel yönetimlerin, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından faydalanarak uyum etkinliklerini planlama yükümlülüğünü GİGM'ye vermektedir. Yasada tanımlandığı haliyle, bu etkinlikler halihazırda uluslararası koruma statüsüne (UKS) sahip ya da başvurusunu yapmış kişilerle ev sahibi toplum arasında karşılıklı uyum sağlanmasına yardımcı olmayı; mültecileri Türkiye'nin siyasi yapısı, dili, hukuk sistemi, kültürü ve tarihinin yanı sıra hakları ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirmeyi; Türkiye'de, yerleştirildikleri ülkelerde ve daha sonra anavatanlarına döndüklerinde bağımsız biçimde hareket edebilmelerini sağlayacak temel bilgi ve becerileri edindirmeyi amaçlamaktadır. Daha önce de söz edildiği üzere, GİGM, internet sitesinde uyum vurgusu yapmakta ve bu etkinliklerden de “ne asimilasyon ne de entegrasyon” ancak “toplum ve göçmenler arasındaki karşılıklı anlayıştan doğan gönüllü uyum” olarak söz etmektedir (GİGM, t.y.). Lakin 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'na dek Türkiye, göçmenlerin ve mültecilerin entegrasyonuna (Türk hükümetinin tercih ettiği haliyle *uyumuna*) yönelik hiçbir somut politika izlememiştir.

AB-Türkiye Mutabakatı Türkiye göç tarihi açısından önemli bir andır. 2015 yazındaki “mülteci krizi”nin ardından AB Türkiye'den, yoğun mülteci akışını yavaşlatmasını istemiş ve karşılığında çeşitli vaatlerde bulunmuştur: AB, Suriyeli mültecilerin kabulüne harcanmak üzere 3+3 Milyar Avro vermeyi; Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde yeni müzakereler başlatmayı; ayrıca 72 maddelik listenin tamamlanması –özellikle Türkiye'nin 2013'te imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nı uygulamaya koyması– koşuluyla Türk vatandaşlarının Avrupa'ya girişte “vize serbestisi”nden faydalanacağını kabul etmiştir. Bu Mutabakat, uluslararası iltica hukuku ve mülteci hakları başta olmak üzere, pek çok bakımdan sorunludur. Mülteci ve göçmen hakları alanında çalışan, Af Örgütü gibi STK'ların sertçe eleştirdiği bu “kirli pazarlık” mülteciler için çok daha zor, pahalı ve tehlikeli bir yolculuk anlamına gelirken, Türkiye'nin “tampon bölge” konumunu da iyice güçlendirmiştir (Kaya, 2022). Söz konusu Mutabakat, Türkiye ile AB'nin göçmen ve mültecilerin yaşamlarını riske atan bu kararların etkilerini göz ardı edebildiğini, iki tarafın da uluslararası hukuku görmezden gelerek, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermiştir.

2017'den bu yana “yüksek vasıflı ve Türkiye'ye katkı sunan Suriyelilerin” vatandaşlığa alınmasına yönelik yeni bir politika izlenmektedir. Vatandaşlığa kabul için seçim kriterleri hakkında bilgilendirme veya vatandaşlığa alınanların sayısına dair hiçbir resmi beyan bulunmasa da İçişleri Bakanının

⁸ Hauswedell, C. (2019, Temmuz 23). Turkey to expel Syrians living illegally in Istanbul. *InfoMigrants*. <https://www.infomigrants.net/en/post/18336/turkey-to-expel-syrians-living-illegally-in-istanbul>.

gazetecilere yaptığı açıklamalara göre 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 150.000 Suriyelinin⁹, Mayıs 2022 itibarıyla da 200.950 Suriyelinin¹⁰ Türk vatandaşlığına kabul edildiği ifade edilmiştir.

Söz konusu Suriyeliler, Türk Vatandaşlığı Kanunu'ndaki "istisnai vatandaşlık" maddesi vasıtasıyla vatandaşlık almıştır. Aslen bilim insanları, sporcular, sanatçılar ve benzeri üstün ya da istisnai başarıları olan kişileri kapsayan bu maddenin iki yüz bin Suriyeli için kullanılmış olması toplumda ciddi bir tepki yaratmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2019). Ayrıca, bu istisnai vatandaşlığa geçiş yolu, kişinin vatandaşlık başvurusunda bulunmaya yetkililer tarafından davet edilmesini gerektirmektedir (Akçapar & Şimşek, 2018). Bu davetlerin hangi kriterlere göre yapıldığı belirsizliğini korumaktadır. Vatandaşlığa geçişin diğer yolu ise Vatandaşlık Kanunu'nda 2016'da yapılan değişikliğe göre, Türkiye'de yatırım yapan veya taşınmaz mal edinen yabancı uyruklu kimselerin vatandaşlık başvurusunda bulunabilmesidir (Nurdoğan ve Öztürk, 2018; Serdar, 2021). Ancak bu kategoride vatandaşlık alan Suriyelilerin de bilgisi paylaşılmamaktadır. Özetle, Suriyelilerin çok büyük bir kısmı sekizinci yılını tamamlayan geçici koruma statüsünde bulunmakta, bu da Türkiye'deki yasal statüleri açısından ciddi bir belirsizlik yaratmaktadır.

Bu belirsizliklere rağmen, 2016'daki AB-Türkiye Mutabakatı sonrasında, Suriyeli GKS sahiplerine yönelik eğitim, sağlık, emek piyasasına katılım ve sosyal uyum alanlarında entegrasyona yönelik bazı politikalar uygulamaya konmuştur. Aşağıda bu alanlardaki gelişmeler incelenecektir.

Eğitimde Entegrasyon Politikaları

Mültecilerin entegrasyonundaki başlıca alanlardan biri eğitimidir ancak en başta söz konusu grubun büyüklüğü çok sayıda zorluğu beraberinde getirmektedir: Suriyeli mülteci nüfusunun 1,5 milyonu 15 yaş altı ve eğitime ihtiyaç duyan çocuklardan oluşmaktadır.¹¹ 2016 öncesinde Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) Suriyeli çocukların eğitim ihtiyacını karşılıyordu. Ana fikir, çocukların Arapça yazıp okuyabilmelerini sağlayacak ve onları yakın zamanda gerçekleşeceği düşünülen Suriye'ye dönüşlerine hazırlayacak, bu ara dönemde de Arapça eğitim almalarına olanak tanıyacak "kendi okullarını" kurmaları için imkân ve destek sağlamaktı. Ancak Mutabakat'ın imzalanmasıyla Türkiye'deki Suriyeli mevcudiyetinin kalıcı olduğu görüldü ve Milli Eğitim Bakanlığı 2016'da bir politika değişikliğine giderek, Suriyeli çocukların kademeli olarak Türk eğitim sistemine entegre edilmesine ve Arapça öğretene geçici eğitim merkezlerinin kapatılmasına karar verdi (Erdoğan, 2020). Bu karar, AB-Türkiye

⁹ Öz, M. (2021, Ağustos 28). Kaç Suriyeli Türk vatandaşı yapıldı? *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kac-suriyeli-turk-vatandasi-yapildi-6618302/>.

¹⁰ Boztepe, A.Ş. (2022, Mayıs 10). "Bakan Soylu'dan Türk vatandaşlığının kazanılması süreçlerine ilişkin açıklama" <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soyludan-turk-vatandasliginin-kazanilmasi-sureclerine-iliskin-aciklama/2583717#>

¹¹ GİGM. (t.y.). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

Mutabakatı'nın kabul edildiği yıl olan 2016'da, devlet yetkililerinin, Suriyelileri nihayet Türkiye'de toplumun "geçici" değil, "kalıcı" bir parçası olarak kabul ettiğinin en önemli göstergelerinden biri oldu.

Fiziksel kapasite sorununu çözmek ve okullaşma oranlarını artırmak için Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Mülteciler için Mali Yardım Programı'nın (FRIT) finanse ettiği 129 yeni okul inşa etti.¹² 2020 itibarıyla Suriyeli çocukların okullaşma oranının ilköğretim düzeyinde %90, ortaokul düzeyinde %71 ve lise düzeyinde %32 civarında olduğu bildirildi (Hürriyet, 2020). 2021 yılında Eğitim Bakanı GKS sahibi 432.956 çocuğun Türk devlet okullarına kaydolacağını duyurdu (Cumhuriyet, 2021). Yüksek eğitimde, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında 48.000'i aşkın Suriyeli, Türk üniversitelerine kaydoldu. Ancak diğer göçmen gruplarından çocukların okullaşma oranları hayli düşük kaldı; Suriyeli olmayan çocuklar arasında okula katılım uluslararası korumaya başvurmuş çocuklardan oluşmaktadır (Yükseker, 2021). Kayıtsız göçmenlerin çocuklarının ise okullara erişimi bulunmamaktadır.

Genel olarak, Türk okullarına kaydolmuş Suriyelilerin sayısı hayli yüksektir. Ancak okullaşmadaki bu görece yüksek oranlar, devamsızlık ve okulu bırakma oranlarına dair herhangi bir fikir vermemektedir. UNESCO'nun raporuna göre, okul çağındaki Suriyeli çocukların eğitim ihtiyacını karşılayacak ek öğretmen sayısı yetersizdir. UNICEF (2019) okula gitmeyen Suriyeli çocukların tahmini sayısının 400.000'i bulunduğunu belirtmektedir. Okullarda Suriyeli çocukların hem öğretmenlerden hem akranlarından gördükleri ayrımcılık, zorbalık ve önyargı hâlâ çok yaygındır¹³. Yüksek düzeyde çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlendirmeler, ayrımcılık ve sınır dışı edilme korkusu, Suriyeli çocukların hem okula erişimlerini hem de okul başarılarını ciddi ölçüde kısıtlayan temel etkenler olmayı sürdürmektedir (AIDA, 2021).

Türkiye'de Suriyeli çocukların okula gitmesinin desteklenmesinde ve okula devamlılığın sağlanmasında AB'nin önemli bir rolü vardır. Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları'nın (ECHO) finanse ettiği ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), Türk Kızılayı ve UNICEF'in yürüttüğü Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY), çocukların eğitim sistemine erişimini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. ŞEY kapsamında, zor durumdaki mülteci ailelere çocuklarını okula gönderebilmeleri için iki ayda bir nakdi yardım verilmektedir. Bir ailenin düzenli ödeme almasının koşulu ise çocuklarını okula göndermeyi sürdürmeleridir; bir çocuğun bir ay içindeki azami devamsızlık hakkı dört günle sınırlıdır. Ayrıca AB 2018 yılında PIKTES projesini (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun

¹² Bu AB projesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. "Kriz Zamanlarında Herkes İçin Eğitim." <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/kriz-zamanlarında-herkes-icin-egitim-ii-7083>.

¹³ Bu konudaki çok sayıda haberden biri de Nisan 2022'de Küçükçekmece'de bir devlet okulunda akranları tarafından dövülerek burnu kırılan 11 yaşındaki Suriyeli çocuk oldu. Kızıllarlan, S. (2022, Nisan 6). Medyascope özel haber – Sınıf arkadaşları tarafından darp edilen 11 yaşındaki Suriyeli çocuğun burnu kırıldı. *Medyascope*. <https://bit.ly/3NZNoGd>.

Desteklenmesi Projesi)¹⁴ başlatmıştır. Bu proje de okullaşma ve devamlılık için destek sağlamayı, Suriyeli çocukların entegrasyonunu ve nitelikli eğitime erişimini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, öğrencilere Türkiye’de günlük yaşam ve farklı kültürlerin öğretildiği “sosyal uyum dersleri”ni başlatmıştır.

Ancak terk ve devamsızlık oranı, bilhassa lise düzeyinde, oldukça yüksektir. Özellikle COVID-19 dönemi yüz yüze eğitimde kesintilere neden olmuş; pandeminin neticeleri mülteci çocukları ve özellikle de kız çocuklarını derinden etkilemiştir (AIDA, 2021). Öğrencilerin okullardaki ihtiyaçları için ayrılmış öğrenci destek paketleri, tablet veya dizüstü bilgisayar gibi elektronik cihazlar vasıtasıyla internet üzerinden işleyen uzaktan eğitime (EBA) erişimdeki eşitsizlikleri hafifletmek için yeniden tasarlanmıştır. Fakat pandemi sürecinin mülteci çocukların eğitimi üstünde çok ciddi olumsuz etkileri olduğu çeşitli çalışmalarla tespit edilmiştir (Beyazova, vd, 2020). Bu dönemin etkilerini ancak gelecekte bütünüyle anlayabileceğiz.

Sağlıkta Entegrasyon Politikaları

Pandemi dönemindeki küresel deneyimimizin bize inkâr edilemez biçimde gösterdiği üzere, herkesin yasal statüsüne bakılmaksızın sağlık hizmetlerine eşit erişimi olması gerekmektedir. Ancak dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de göçmenler ve mülteciler sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikler ve engellerle karşılaşmaktadır. YUKK 2014’te yürürlüğe girene dek göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak hususi hiçbir yasal hakları yoktu. Sağlık giderlerini kendilerinin karşılaması gerekiyor ve sağlık hizmetlerini karşılayamadıkları durumlarda gönüllü sağlık çalışanları, STK’lar ve diğer sosyal ağlar yardıma koşuyordu (GAR, 2020). YUKK ile beraber, uluslararası koruma statüsü (UKS) sahibi olanların yanı sıra UKS başvurusunda bulunmuş olanların da sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıran birtakım haklar tanındı. Benzer biçimde, GKS kapsamındaki Suriyelilerin kayıtlı oldukları ilde olmaları koşuluyla sağlık hizmetlerine ve ilaçlara ücretsiz erişim hakkı tanındı (Yaman, 2017).

Ancak kayıtsız göçmenler düzensiz statüleri nedeniyle kamusal sağlık hizmetlerine erişimde hâlâ engellerle karşılaşmaktadır. Kısaca “Sağlık Turizmi Yönetmeliği” olarak da bilinen, UKS ya da GKS sahibi olmayan yabancıların sağlık hizmeti maliyetini belirleyen “Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik” kapsamında kendi sağlık giderlerini karşılamaları beklenmektedir. Türkiye’de kayıtsız olanlar ya da kayıtdışı çalışanlar (çoğu Afgan örneğinde olduğu gibi) sağlık hizmetine erişimin alternatif yolları olarak özel kliniklere ve eczanelere gitmek veya tıp dışı alternatif çözümler bulmak zorunda kalmaktadır. Üstelik kayıtsız göçmenler sınır dışı edilme riskinden ötürü genelde resmi sağlık kuruluşlarına başvurmadan kaçınılmaktadır (GAR, 2020).

¹⁴ PIKTES hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/suriyeli-cocuklarin-egitim-sistemine-entegrasyonunun-desteklenmesi-piktes-ii-10396>.

2015 yılında Türkiye hükümetinin sağlık hizmetlerini merkezileştirme çabaları özellikle GKS sahibi kişiler için tasarlanmış Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin (GSM) kurulmasının önünü açmıştır. Aralık 2016'da Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), AB, Sağlık Bakanlığı'nın yürüttüğü ve ECHO'nun finanse ettiği, kısaca SIHHAT projesi olarak bilinen, 36 aylık “Türk yetkilileri tarafından geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun sağlık durumunun iyileştirilmesi ve ek hizmetlerin sağlanması” projesi başlatılmıştır. SIHHAT projesi kapsamında GKS sahibi Suriyeliler için 29 ilde 178 GSM, birinci basamak sağlık kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. GSM'ler Suriyelilerin en azından birinci basamak sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştığı en önemli zorluklardan biri olan dil bariyerini ortadan kaldırmıştır. Ancak mültecilerin kısıtlı Türkçe bilgisi, düşük sosyoekonomik statüleri ve zorlu çalışma koşullarından dolayı, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılıkla karşılaştıkları bildirilmektedir (GAR, 2020).

2020'nin Aralık ayında Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (AKKB) Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'yla ortaklaşa, 90 Milyon Avro destekle, SHIFA projesi¹⁵ olarak da bilinen “Herkes için Sağlık Hizmetleri Altyapısının Güçlendirilmesi” projesini başlatmıştır. Bu proje yeni Göçmen Sağlığı Merkezleri kurmayı, tıbbi ekipman, doğum ve sağlık kitleri sağlamayı ve bakanlığın kapasitesinin artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İkinci ve üçüncü basamak hastanelere erişimde hâlâ birtakım engeller olsa da Suriyeli mültecilere yönelik bu çabalar olumlu sonuçlar doğurmuş görünmektedir: Yapılan çalışmaların çoğunda, Suriyeli mültecilere verilen temel hizmetler arasında en başarılı alan kamusal sağlık hizmetleri olarak ifade edilmektedir.¹⁶

Emek Piyasasına Katılımda Entegrasyon Politikaları

Türkiye ekonomisinde işgücü piyasası işçilerin milliyeti fark etmeksizin yaygın olarak kayıtdışı istihdama dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının istihdamının yaklaşık %30'u kayıtdışıdır. Göçmen ve mülteci istihdamında bu oranın %90'ı aştığı tahmin edilmektedir (Erdoğan, 2020; MİPEX, 2020).

Geçici koruma statüsündeki insanların kayıtlı emek piyasasına ulaşması için Türkiye'de çalışma iznine başvurması gerekmektedir. GKS sahibi kişilere çalışma izni verilmesine ilişkin prosedürler 2016'da yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik'e göre düzenlenmektedir. Pek çok başka alanda olduğu gibi, 2016 AB-Türkiye Mutabakatı, GKS sahibi kişilere verilen çalışma izinlerinin sayısının artmasında etkili olmuştur. Ancak yine de bu etki oldukça sınırlı kalmıştır. 2019 yılında yabancı göçmenlere verilen toplam çalışma izni sayısı 145.232'ydi. Çalışma izni alan Suriyelilerin sayısı 63.789'du; Suriyelilerin çalışma izinlerinin %93'ü erkeklere, %7'si kadınlara

¹⁵ Final contracts arranged for €6 billion EU-Turkey deal. (2020). *Statewatch*. <https://bit.ly/3rVwiB5>.

¹⁶ Main Findings (Ana Bulgular). (2020). *Göç ve Entegrasyon Politikaları Endeksi (MİPEX)*. <https://bit.ly/3Do6IGM>.

verilmişti. 2020 yılında toplamda 123.574 göçmen çalışma izni aldı; bunların 62.369'u Suriyeliydi.¹⁷ Yabancı çalışma izinlerinin neredeyse yarısını Suriyeliler oluştursa da Suriyelilerin çok büyük kısmının hâlâ kayıtdışı çalıştığı bilinmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin emek piyasasına erişiminde pek çok zorluk bulunmaktadır. Çalışma izinlerine ilişkin düzenleme oldukça kısıtlayıcıdır. Çalışma izni başvuruları GKS alındıktan altı ay sonra, işverenin e-Devlet Kapısı üzerinden veya kişinin bağımsız çalışması durumunda kendi adına başvurmasıyla yapılabilir. Geçici koruma altındaki Suriyeliler yalnızca ikamet ettikleri illerde çalışma izni alabilmektedirler. Mevsimlik işçi olarak çalışan GKS sahibi Suriyeliler çalışma izninden muaf tutulmaktadır. Üstelik Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sektörlerin ve illerin ihtiyaçlarına göre geçici koruma statüsündeki çalışanlara kota da getirebilmektedir. Buna göre, bir işyerinde faaliyet gösteren GKS sahibi çalışanların sayısı, toplam çalışan sayısının %10'unu geçemez. Çalışma izni sistemine ilişkin fırsatlar hakkında bilgi sağlayan toplum merkezlerinin sınırlı sayıda olması¹⁸ yararlanıcıların sistem hakkında ya çok az bilgisi olduğu ya da hiç bilgisi olmadığı anlamına gelmektedir.

Suriyeliler Barometresi 2019'da (Erdoğan, 2020) standartların altındaki çalışma koşulları, düşük maaşlar ve işsizlik başlıca sorunlar olarak gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye'deki emek piyasası çocukların sömürülmesine dair yüksek riskler barındırmaktadır. Örneğin tekstil sektöründe toplam işgücünün yaklaşık %19'u reşit değildir ve Suriyeliler söz konusu olduğunda bu sayı %29'u bulmaktadır. Suriyeliler arasında kadınların istihdama katılımı da çok sınırlı kalmaktadır (Körükmez, vd. 2022). Emek piyasasına fiili erişimde Suriyeli kadınlar ciddi zorluklar yaşamaktadır. Çocuk bakımı hizmetleri ile bilgi ve eğitim imkânlarının eksikliği kadınların emek piyasasına katılımına daha en başından engel olmaktadır. Üstelik kadınlara bakım veren rolünü yükleyen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri erkeklere kıyasla kadınların kamusal alana erişimini kısıtlamakta, eğitim imkânları da çoğu zaman dikiş ve kuaförlük gibi geleneksel mesleklerle sınırlı kalmaktadır (AIDA, 2021). Ayrıca kadınlar evlerinin dışında iş bulmayı başarsalar da genelde ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Dünya Gıda Programı'nın raporuna göre (WFP, 2020), ekonomik zorluklar emek piyasasında mülteciler ve ev sahibi toplum arasındaki sosyal uyuma zarar vermektedir. İşsizlik oranlarındaki ve iş rekabetindeki artış işçi-işveren ilişkilerini kötüleştirmekte, mültecilerin eşit ücret ile adil çalışma koşullarına yönelik taleplerini zayıflatmaktadır.

¹⁷ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019). *Yabancıların Çalışma İzinleri 2011-2019*. <https://www.csgb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>.

¹⁸ 2020 itibarıyla Türk Kızılayı'nın idaresinde yalnızca 16 merkez bulunuyordu. Daha detaylı bilgi için bkz. Göç Hizmetleri Direktörlüğü (2021). *Suriye İnsani Yardım Operasyonu*. <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/temmuz-2021-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-01-09-2021-57299541.pdf>.

BULGULAR: ÖTEKİLEŞTİRME, AYRIMCILIK VE IRKÇILIĞIN GÖÇMEN ENTEGRASYONU SÜRECİNE ETKİSİ

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde göçmenler ve mülteciler ev sahibi ülkelerin toplumsal, kültürel ve ekonomik normlarına tehdit olarak algılanmaktalar (Rumelili ve Karadağ, 2017). Bu algı, özellikle Avrupa ülkelerinde hem siyasetçiler hem de halk nezdinde mülteci karşıtlığının artmasına neden olmaktadır. Türkiye’de ve AB’ye komşu Fas, Libya gibi ülkelerde ise, hükümetler Avrupa toplumlarının korkularını kendi politikaları için kullanışlı birer araca dönüştürmekte, göçmen ve mültecileri siyasi pazarlık kozu haline getirmektedirler (Danış, 2019). Mültecilerin siyasi çıkarlar uğruna araçsallaştırılması ve göçmenler ile mültecilere yönelik açık ve net politikaların olmayışı Türkiye’de yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı yeniden üretmektedir. Hem Avrupa’da hem Türkiye’de, siyasetçilerin yoksulluğa, gelir eşitsizliğine, refah sisteminin çöküşüne ve benzeri başka sorunlara karşı kalıcı ve makul çözümler getirememesi mülteci karşıtı söylemleri yaygınlaştırmaktadır.

Kitlesel göçün ilk yıllarında Türk toplumu Suriyeli mültecilere karşı misafirperverliğinden ötürü takdir edilmiştir. Ancak geçtiğimiz on yılda mültecilere yönelik tutumlarda çarpıcı değişimler yaşanmıştır. Başlangıçta Suriyeli mültecilere “misafir” olarak kucak açıldığı dönemde, üstü kapalı beklenti, Suriye’deki kargaşanın kısa sürede sona ermesi ve mültecilerin anavatanlarına geri dönmesiydi. Gelgelelim, Suriyelilerin Türkiye’deki mevcudiyetinin onuncu yılında, mültecilere yönelik önyargılı algılar ve olumsuz, hatta düşmanca tutumlar Türk toplumunda gitgide daha baskın hale gelmiştir (Genç ve Özdemirkıran-Embel, 2019; Kırmızıgül, 2019; Erdoğan, 2020; Morgül ve Savaşkan, 2021). Dünya Gıda Programı raporuna göre bu dönüşün altında iki neden yatmaktadır: 1) 2018 ortasında başlayan, yerli halk ve mülteciler arasında sınırlı istihdam olanakları için rekabete yol açan ekonomik kriz; 2) Mart 2019’daki seçim döneminden beri mültecilerin aleyhine dönen siyasi söylem (WFP, 2020).

Mart 2020’de Türk hükümetinin Türkiye-Yunanistan sınırında “sınırların açılması” ile ilgili açıklamaları söz konusu “misafirperverliğin” nasıl pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve göçmenlerin yaşamlarının siyasetçiler için birer kozdan ibaret olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ağustos 2021’de mülteci karşıtlığı Altındağ, Ankara’da kalabalık grupların Suriyelilerin evlerine ve işyerlerine saldırdığı bir noktaya varmıştır.¹⁹ Bu olaydan yalnızca birkaç ay sonra, Ekim 2021’de, TikTok’ta muz yedikleri videolar paylaşan birçok Suriyeli, hükümet yetkililerinin “halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme veya aşağılama” suçlamasının ardından gözaltına alınmış ve sınır dışı edilmekle burun buruna gelmiştir.²⁰ Bu

¹⁹ Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: ‘Battalgazi’de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan’. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>.

²⁰ Muz yeme videolarının çıkış noktası, Türkiye’deki ekonomik krize ilişkin Türkler ve Suriyeliler arasında geçen hararetleli bir tartışmanın yaşandığı bir sokak röportajıydı. Viral olan videoda, bir Türk Suriyelileri markette kilolarca muz alırken gördüğünü ancak kendisinin muza parasının yetmediğini söylemişti. Göç İdaresi: ‘Muz yeme’ videosu paylaşan Suriyeliler sınır dışı edilecek. (2021, Ekim 27). *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/goc-idaresi-muz-yeme-videosu-paylasan-suriyeliler-sinir-disi-edilecek-363595>.

gelişmeler, Suriyeli mülteciler arasında ciddi bir tedirginlik ve korku yaratarak içe kapanmalarına neden olurken, entegrasyon sürecinde bugüne kadar atılan adımlara da zarar vermiştir.

Bugün Türkiye’de Suriyelilerin yalnızca %1,5’i kamplarda yaşamaktadır; geri kalanı şehirlerde ikamet etmekte ve barınma sorunlarını kendi başlarına çözmeleri gerekmektedir. Ancak çeşitli araştırmalar Suriyelilerin ev bulmakta ayrımcılığa uğradığını göstermektedir; genelde çok kötü durumda olan evleri fahiş fiyatlara kiralamak zorunda kalmaktadırlar (Güngördü, 2018; Güngördü & Kahraman, 2021). Suriyeli aileler genelde düşük standartlı dairelerde kalabalık halde yaşamaya mecbur bırakılmakta ve şehrin periferisinde bulunan, diğer mültecilerin yaşadığı mahalleleri tercih etmektedirler. Mültecilerin şehrin belirli bölgelerinde toplaşması nihayetinde mekânsal bir yoğunlaşma ve içe kapanmaya yol açabileceğinden sosyal uyuma risk teşkil etmektedir (Kavas ve Kadkoy, 2018).

Türk toplumundaki öfkenin bir diğer nedeni de Suriyeli mültecilerin geçim sıkıntılarını hafifletmeye yönelik AB fonlarının sağladığı nakdi yardımlardır. Kasım 2016’da Dünya Gıda Programı, Türk Kızılayı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, AFAD’ın koordinasyonunda AB’nin finanse ettiği Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) programını yürürlüğe koymuştur. Buna göre, UKS veya GKS sahibi ve uygunluk kriterlerini karşılayan kişiler ESSN kapsamında *Kızılaykart* vasıtasıyla mali destek almaktadır; bu yardım kişi başı aylık 155 TL (yaklaşık 10€) ödenekten oluşmaktadır.²¹ Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY) ise GKS sahibi Suriyelilere, UKS sahibi kişilere ve sığınma başvurusunda bulunanlara nakdi yardım sunan, ECHO’nun finanse ettiği bir başka programdır.²² Devlet yetkilileri bu nakdi yardımlara ilişkin halkı yeterince bilgilendirmediği için toplumun önemli bir bölümü bu nakdi yardımları Türkiye’nin sağladığına inanmaktadır. Türkiye’de son dönemde yaşanan ekonomik kriz bağlamında, sınırlı kaynakların mülteci ve göçmenlere harcandığına ilişkin bu yaygın yanlış inanıştan kaynaklanan öfke daha şiddetli yabancı düşmanı tepkilere dönüşmektedir.²³

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye 19. yüzyılın sonlarından beri göç alan bir ülkedir. Şu anda, Türkiye’nin göç tarihinin son dönemine Suriyeli mültecilerin gelişi damga vurmuştur. Bu kitlesel zorunlu göç Türkiye’de devlet ve toplum için çok ciddi bir imtihana dönüşmüştür. “Geçici misafirler” olarak görülen mültecilere yönelik misafirperver tutum sayesinde ilk yıllar nispeten sakin geçse de aynı aktörler bu kalışın kalıcı olacağına

²¹ Türk Kızılayı (2019). *Kızılay Kart, nakit temelli destek programları*. <https://platform.kizilaykart.org/tr/index.html>.

²² ECHO (2020). The Emergency Social Safety Net (ESSN): Offering a life to vulnerable refugees in Turkey. https://ec.europa.eu/echo/essn_en.

²³ Bunun açık bir örneği olarak, Bolu Belediye Başkanı önce belediye bütçesinden mültecilere yapılan aynı ve nakdi yardımları kesti. Ardından Bolu’da yaşayan mültecilerin su faturası ve katı atık vergi harçlarınının 10 katına çıkarılacağını duyurdu. Ancak bu ırkçı teklif “yeterli bilgi olmadığı” gerekçesiyle oylamaya sunulmadı. Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan’ın mültecilere yönelik ırkçı teklifi oylanmadı. (2021, Ağustos 06). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/439706/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcanin-multecilere-yonelik-irkci-teklifi-oylanmadi>.

farkına vardıkça birlikte yaşam gitgide sorunlu hale gelmiştir. 2016'daki Türkiye-AB Mutabakatı bu süreçte bir dönüm noktası olmuştur: Mültecilerin Türkiye'deki mevcudiyetinin kalıcılaştığını teyit eden bu anlaşma ile beraber, AB bu durumdan kaynaklı entegrasyon sorunlarını hafifletmek için çeşitli mali destekler sunmuştur. Ancak söz konusu Mutabakat, Türk toplumunda AB karşıtı tepkilerin artışına neden olurken bir yandan da AB-Türkiye ilişkisini basit bir dışsallaştırma-araçsallaştırma bağına indirgemıştır.

Ürdün ve Lübnan gibi diğer komşu ülkelere kıyasla, Türkiye devlet kapasitesinin ve göç deneyiminin gelişmişliğinden dolayı, Suriyelilerin entegrasyonu konusunda, sağlık ve eğitim başta olmak üzere bazı alanlarda önemli adımlar atabilmiştir. “Devlet eliyle entegrasyon” olarak adlandırabileceğimiz bu yukarıdan aşağı çabalarda, yukarıda aktardığımız üzere AB fonlarının da olumlu bir etkisi vardır. Ancak hükümet entegrasyon için bu önemli adımları atarken, Türkiye toplumunda oldukça yüksek seyreden mülteci-karşıtlığından dolayı bu uygulamaları görünür kılmaktan imtina etmiş ve şeffaflıktan uzak bir politika izlemiştir. Tam da bu yüzden, bu politikaları “çekingen entegrasyon” olarak adlandırmak mümkündür.

Son dönemde, Türkiye'nin içinden geçtiği siyasi ve ekonomik kriz kabul ve entegrasyon kapasitesini azaltmaktadır. Entegrasyon sürecinde sayısız ve ciddi zorlukların bulunduğu aşikârdır. Başlıca engellerden biri açık ve şeffaf bir politikanın eksikliğidir. GİGM bir uyum stratejisi dosyası hazırlamış olsa da bunu kamuoyuyla paylaşmakta geç kalmış, toplumu bu konuda bilgilendirmemiştir. Daha önce, soydaşlık bağı üstünden tanımlanan eski göçmenler (Balkanlardan gelen muhacirler) vatandaşlık verilerek kolayca topluma dahil edilirken, bugün Türkiye'de yaşayan yeni göçmen ve mültecilerin entegrasyonu için açık bir yol haritası bulunmamaktadır. Dahası, göç yönetimi AB'nin güvenlik yaklaşımı ve dışsallaştırma politikası ile Türkiye'nin göçmenleri diplomatik bir koz olarak kullanması arasında sıkışıp kalmış durumdadır. AB'nin 2016 Mutabakatı kapsamında sağladığı fonlar mültecilerin özellikle eğitim ve sağlık alanlarında entegrasyonunda karşılaşılan sorunların giderilmesinde önemli olsa da bu fonların ne kadar devam edeceği hakkındaki belirsizlik bir sürdürülebilirlik sorununu beraberinde getirmektedir.

Gelişlerinin üstünden on yıl geçmişken, Türkiye toplumunda Suriyeli mültecilerin “geçici” olduğu, yani bir gün kendi ülkelerine geri dönecekleri fikri hâlâ yaygındır. Bu geçicilik ve belirsizlik algısı entegrasyon politikalarını ve pratiklerini zayıflatmaktadır. Orta ve uzun vadeli, kapsamlı ve ihtiyaç odaklı stratejilerin geliştirilmesi toplumsal barışın ve uyumun sağlanıp sürdürülmesi açısından bilhassa önemlidir. Mülteci ve göçmenlere yönelik ayrımcılık ve dışlama ile gitgide yaygınlaşan nefret söylemi entegrasyon sürecinin önünde en büyük engelleri oluşturmaktadır. Bu bakımdan ev sahibi toplumu mülteci ve göçmenlerle uzun vadede birlikte yaşama durumuna hazırlayacak açık, şeffaf ve sürdürülebilir politika ve stratejiler sosyal uyumun olmazsa olmazıdır.

KAYNAKÇA

- Akçapar, S.K. & Şimşek, D. (2018). The politics of Syrian refugees in Turkey: A question of inclusion and exclusion through citizenship. *Social Inclusion*, 6(1), 176-187.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Media discussion on the naturalization policy for Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297.
- Avrupa Komisyonu (2004). EU common basic principles for immigration integration. *Basın Bildirisi*, 14615/04, Presse 321, 15-25.
- Avrupa Komisyonu (2016). Action Plan of the Integration of third country nationals. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM(2016) 377final. <https://bit.ly/3EwoeKd>. (Erişim Tarihi: 20.03.2022)
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57. 8
- Bakan açıkladı: Suriyeli 432 bin 956 çocuk daha okullu olacak, (2021, 12 Haziran). *Cumhuriyet*. <https://bit.ly/31C76V2>. (Erişim Tarihi : 10.03.2022)
- Beyazova A., Nimer M., & Sabbagh, L. (2020). *Covid-19 sürecinde İstanbul'un farklı yerleşimlerinde çocukların haklarına erişimi araştırması: Mülteci çocuklardan deneyimler*. İstanbul (SPI): Small Projects.
- Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan'ın mültecilere yönelik ırkçı teklifi oylanmadı. (2021, 06 Ağustos). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/439706/bolu-belediye-baskani-tanju-ozcanin-multecilere-yonelik-irkci-teklifi-oylanmadi>. (Erişim Tarihi: 15.03.2022)
- Bontemps, V. Makaremi, C., & Mazouz, S. (2018). Entre accueil et rejet: Ce que les villes font aux migrants (introduction). *Bibliothèque des frontières*, 978-2-36935-089-7,
- Boztepe, A. Ş. (2022, 10 Mayıs). Bakan Soylu'dan Türk vatandaşlığının kazanılması süreçlerine ilişkin açıklama. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-soyludan-turk-vatandasliginin-kazanilmasi-sureclerine-iliskin-aciklama/2583717#>. (Erişim Tarihi: 01.03.2022)
- Ciğer, M. İ. (2016). Uluslararası hukuka uygun geçici koruma rejiminin unsurları üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 62-92.
- Danış, D. (2019). De la «porte ouverte» aux menaces d'expulsion: la présence syrienne en Turquie. *Migrations société*, (3), 35-52.
- Danış, D. (yayımlanacak, 2022). Migrants in Turkey suspended between uncertainty and temporariness. İçinde G. Ledegen (der.), *Flare of Distress*, Presses Universitaires de Rennes.

- Danış, D. & A. Parla, (2009). Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek, devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, 131-158.
- Danış, D., Pérouse, J. F., & Taraghi, C. (2009). Integration in Limbo: İraçı, Afghan and Maghrebi Migrants in İstanbul. İçinde A. İçduygu & K. Kirişci (der.), *Land of Diverse Migrations*, (s. 443-636), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- De Genova, N. P. (2002). Migrant “illegality” and deportability in everyday life. *Annual review of anthropology*, 31(1), 419-447.
- Erdoğan, M. M. (2018). Syrians in Turkey: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey. *Anatoli*, 9, 13-30.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Syrians barometer 2019: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Final contracts arranged for €6 billion EU-Turkey deal. (2020, 22 Aralık). *Statewatch*. <https://bit.ly/3rVwiB5>. (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- Genç, H. D., & Özdemirkıran-Embel, M. (2019). Paradoxical perceptions on Syrians’ forced migration to Turkey: a case study of İstanbul Muhtars. *Alternatif Politika*, 11(1), 168-191.
- Göç Hizmetleri Direktörlüğü (2021). *Suriye İnsani Yardım Operasyonu*. <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/temmuz-2021-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-01-09-2021-57299541.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.02.2022)
- Göç İdaresi: ‘Muz yeme’ videosu paylaşan Suriyeliler sınır dışı edilecek. (2021, Ekim 27). *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/goc-idaresi-muz-yeme-videosu-paylasan-suriyeliler-sinir-disi-edilecek-363595>. (Erişim Tarihi: 17.02.2022)
- Göçmenlerin İstanbul’daki Sağlık Hizmetlerine Erişimlerinin Önündeki Engeller ve Kolaylaştırıcılar Saha Raporu. (2020). *Göç Araştırmaları Derneği (GAR)*. İstanbul.
- Güngördü, F. N. (2018). Processes and factors of social exclusion in arrival cities: Attitudes towards Syrians under temporary protection in Tarlabası, İstanbul. *GRID-Architecture Planning and Design Journal*, 1(2), 177-198.
- Güngördü, F. N., & Kahraman, Z. E. (2021). Investigating Syrian refugees’ choice of location in urban areas as a subjective process: A cross-case comparison in the neighbourhoods of Önder (Ankara) and Yunusemre (İzmir). *International Journal of Islamic Architecture*, 10(2), 387-412.
- Hauswedell, C. (2019, Temmuz 23). Turkey to expel Syrians living illegally in İstanbul. *InfoMigrants*. <https://www.infomigrants.net/en/post/18336/turkey-to-expel-syrians-living-illegally-in-istanbul>. (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

- Ilcan, S., Rygiel, K., & Baban, F. (2018). The ambiguous architecture of precarity: temporary protection, everyday living and migrant journeys of Syrian refugees. *International Journal of Migration and Border Studies*, 4(1-2), 51-70.
- İçduygu, A., & Nimer, M. (2020). The politics of return: exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(3), 415-433.
- İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.
- Kavas, A., & Kadkoy, O. (2018). *Syrians and post-war ghetto in Turkey* [Değerlendirme Yazısı]. TEPAV. <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4362>
- Kaya, A. (2014). Türkiye’de göç ve uyum tartışmaları: Geçmişe dönük bir bakış. *İdealkent*, 5(14), 11-28.
- Kaya, A. (2022). AB-Türkiye mülteci mutabakatı: Tampon ülke?. *TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi*, No-2, 5-18.
- Kayaoğlu, A., Şahin-Mencütek, Z., & Erdoğan, M. M. (2021). Return aspirations of Syrian refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1-23.
- Key findings (2020). *MIPEX*. <https://www.mipex.eu/key-findings>.
- Kırmızıgül, Ç. M. (2019). Komşudan yabancıya, misafirden mülteciye: Yerel halkın gözünden Türkiye’de mülteciler. *Nüfusbilim Dergisi*, 41(1), 84-102.
- Kızıllarslan, S. (2022, Nisan 6). Medyascope özel haber – Sınıf arkadaşları tarafından darp edilen 11 yaşındaki Suriyeli çocuğun burnu kırıldı. *Medyascope*. <https://bit.ly/3NZNoGd>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022)
- Kızılay Kart, nakit temelli destek programları. (2019). *Türk Kızılayı*. <https://platform.kizilaykart.org/tr/index.html>. (Erişim Tarihi: 05.03.2022)
- Kirişçi K. (2006). National identity, asylum and immigration: the EU as a vehicle for post-national transformation in Turkey. İçinde H.L. Kieser (Der.), *Turkey Beyond Nationalism. Toward Post-Nationalist Identities*, (s. 183-199), Londra: I.B. Tauris.
- Kirişçi, K. (2007). Turkey: A country of transition from emigration to immigration. *Mediterranean politics*, 12(1): 91-97.
- Koca, B. T. (2016). Syrian refugees in Turkey: From “guests” to “enemies”? *New Perspectives on Turkey*, 54, 55-75.
- Abdelaaty, L. (2021). Refugees and Guesthood in Turkey, *Journal of Refugee Studies*, 34(3): 2827–2848.
- Körükmez, L., Danış, D. & Karakılıç , İ. Z. (2022). Toplumsal cinsiyet tartışmalarında Suriyeli kadınlar ve emek. *Alternatif Politika*, 14(2), 201-228.

- Morgül, K., & Savaşkan, O. (2021). Identity or interests? Religious conservatives' attitudes toward Syrian refugees in Turkey. *Migration Studies*.
- Nurdoğan, A. K., & Öztürk, M. (2018). Geçici koruma statüsü ile Türkiye'de bulunan Suriyelilerin vatandaşlık hakkı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3): 1163-1172.
- Öz, M. (2021, Ağustos 28). Kaç Suriyeli Türk vatandaşı yapıldı? *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kac-suriyeli-turk-vatandasi-yapildi-6618302/>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: 'Battalgazi'de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan'. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Öztürk, F. (2021, Ağustos 13). Altındağ olayları: 'Battalgazi'de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan'. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- Parla A. (2011) Labor migration, ethnic kinship, and the conundrum of citizenship in Turkey. *Citizenship Studies*, 15(3-4) 457-470.
- Rumelili, B., & Karadağ, S. (2017). Göç ve güvenlik: Eleştirel yaklaşımlar. *Toplum ve Bilim*, 140, 69-92.
- Serdar, A. (2021). Türkiye'nin değişen vatandaşlık rejimini okumak: İstisnalaşma, piyasalaşma ve etniksizleşme eğilimleri. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), 155-190.
- Sert, D. Ş., & Daniş, D. (2021). Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse. *International Migration*, 59(1), 197-214.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 172-187.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019). *Yabancıların Çalışma İzinleri 2011-2019*. <https://www.csgeb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>. (Erişim Tarihi: 06.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2020, Temmuz 23). *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023*, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Geçici koruma istatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Uluslararası koruma istatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Uyum Hakkında*. <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- The Emergency Social Safety Net (ESSN): Offering a life to vulnerable refugees in Turkey. (2020). *ECHO*. https://ec.europa.eu/echo/essn_en. (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- Turkey Humanitarian Situation Report (2019, Ocak-Mart), *UNICEF*, <https://uni.cf/3dq8qwJ>. (Erişim Tarihi: 20.02.2022)
- Türkiye’de Suriyeli çocukların okullaşma oranı yüzde 63 oldu. (2021, 4 Mart). *Hürriyet*. <https://bit.ly/3DufGm3>. (Erişim Tarihi: 20.02.2022)
- WFP (2020). Social cohesion in Turkey: refugees and the host community online survey findings, round 1–5. *World Food Programme [Dünya Gıda Programı]*. Ankara, Türkiye: Birleşmiş Milletler Gıda Programı Türkiye Ofisi.
- Yaman, F. (2017). Uyum ve ötekileşme ayrımında Suriyeli sığınmacılar. *KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği*, 3(1), 91-109.
- Yükseker, D. (2021). *Migrant and refugee integration in Turkey: Conceptual and methodological challenges* [Sunum]. Heinrich Böll Stiftung İstanbul.